

ตำนานพระโกศ

พระโกศที่ทรงพระบรมศพ และพระศพเจ้านาย กับโกศพระราชทาน สำหรับศพข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์สูง ซึ่งมีอยู่ในเวลานี้ ๑๔ อย่าง โดยเรียง ลำดับยศเป็นดังนี้

๑. พระโกศทองใหญ่
๒. พระโกศทองรองทรง นับเสมอพระโกศทองใหญ่
๓. พระโกศทองเล็ก
๔. พระโกศทองน้อย
๕. พระโกศกุดั่นทอง
๖. พระโกศกุดั่นน้อย
๗. พระโกศมณฑปใหญ่
๘. พระโกศมณฑปน้อย
๙. พระโกศไม้สิบสอง
๑๐. พระโกศพระองค์เจ้า เดิมเรียกว่าโกศลังกา
๑๑. โกศราชินิกุล
๑๒. โกศเกราะ
๑๓. โกศแปดเหลี่ยม
๑๔. โกศโถ

เรื่องตำนานพระโกศทั้งปวงนี้ มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารบ้าง ต้องสันนิษฐานเอาบ้าง มีเนื้อความต้งแสดงต่อไปนี้ เรียงลำดับตามสมัยที่สร้าง

ที่ ๑. **โกศแปดเหลี่ยม** มีอยู่ ๔ โกศด้วยกัน แต่โกศ ๑ นั้น เก่ามาก ไม่ทราบตำนานว่าสร้างครั้งไร สังเกตทำนองลวดลายเห็นเป็นอย่างเดียวกับช่าง ครั้งรัชกาลที่ ๑ แต่ฝีมือทำนั้นหยาบมาก ถ้าจะกะเอาว่าสร้างครั้งกรุงธนบุรีก็ เห็นว่าจะเป็นการสมควร ด้วยเหตุข้อ ๑ ยุคนั้นเวลาว่างการทัพศึกมีน้อย งานพระเมรุต้องรีบชิงทำในเวลาว่างอันเป็นเวลาสั้น จึงต้องเร่งทำเอาแต่พอให้ใช้ได้ ทันงาน จะให้งดงามถึงที่ไม่ได้ ข้อ ๒ โกศแปดเหลี่ยมนี้ เป็นอย่างเดียวกันกับ

พระโกศกุดั่น อันมีตำนานปรากฏว่าสร้างเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๑ โกศแปดเหลี่ยมต้องมีอยู่ก่อนแล้ว พระโกศกุดั่นทำเอาอย่างโกศแปดเหลี่ยม จึงจะเป็นได้ ซึ่งโกศแปดเหลี่ยมจะทำที่หลังเอาอย่างพระโกศกุดั่นนั้นเป็นไปไม่ได้ ใช้ประกอบศพที่ต่ำศักดิ์เป็นการเทียมสูง เข้าใจว่าโกศแปดเหลี่ยมนี้เก่าแก่กว่าโกศชนิดอื่นหมด ด้วยยอดเป็นหลังคา คงเป็นแบบแรกที่แปลงมาจากเหมตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า ยิ่งอีก ๓ โกศนั้น โกศ ๑ ก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างเมื่อไร แต่สังเกตฝีมือเห็นว่าคงทำราวรัชกาลที่ ๓ หรือที่ ๔ เหตุที่ทำขึ้นอีกก็คงเป็นด้วยโกศเดียวไม่พอใช้ อีกโกศ ๑ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ทำขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ใช้ประกอบศพหม่อมแม่ในสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นคราวแรกด้วยประสงค์ให้งามสะอาด เพราะโกศเก่าใช้มานานยับเยินมาก อีกโกศ ๑ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ ขอพระบรมราชานุญาตทำถวานในรัชกาลนี้ ใช้ประกอบศพเจ้าจอมมารดาสังวาล เป็นเดิม ด้วยประสงค์ความงามเช่นเดียวกัน

ที่ ๒. โกศโถ มีอยู่ ๒ โกศ โกศ ๑ นั้นเก่ามาก ลวดลายและฝีมือเหมือนกับโกศแปดเหลี่ยมใบเก่า เห็นได้ว่าทำรุ่นราวคราวเดียวกัน ไม่ปรากฏตำนานว่าสร้างเมื่อไร ได้ยินแต่กล่าวกันว่าเป็นโกศเก่าแก่ ใช้มาแต่รัชกาลที่ ๑ แล้ว คำกล่าวเช่นนี้ประกอบกับฝีมือที่ทำรุ่นเดียวกับโกศแปดเหลี่ยม ชักให้น่าเชื่อขึ้นอีกว่าโกศแปดเหลี่ยมแลโกศโถทั้ง ๒ อย่างนี้สร้างแต่ครั้งกรุงธนบุรี เหตุใดจึงเรียกโกศโถ ก็เข้าใจไม่ได้ รูปก็ไม่เห็นเหมือนโถ ทรงอย่างโกศแปดเหลี่ยมนั่นเอง แต่เหลากลมยอดเป็นทรงมงกุฎเหมือนชฎาละคอนคงทำที่หลังโกศแปดเหลี่ยม แลเห็นจะใช้เป็นยศสูงกว่าโกศแปดเหลี่ยม ทุกวันนี้ใช้สำหรับพระราชทานพระราชาคณะและข้าราชการ ที่มีบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทานโกศเป็นชั้นต้น อีกโกศ ๑ เป็นของเดิมชิ้นใหม่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการ เป็นผู้ทำ โดยรับสั่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ เพราะโกศเดียวไม่พอใช้

ที่ ๓. พระโกศกุดั่น ๒ พระโกศ สร้างในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีมะแม จุลศักราช ๑๑๖๑ (พ.ศ.๒๓๔๒) ทรงพระศพสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี แลเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ เมื่อทรงพระศพสมเด็จพระพี่นางห่มทองคำทั้ง ๒ พระโกศ ตามคำที่ว่ากันว่า พระโกศกุดั่นนั้นชำรุดหายไป

เสียดงค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงค้นหาได้มาแต่ตัวพระโกศ จึงทรงทำฝาแลฐานใหม่ประกอบเข้าพระโกศองค์นี้ เรียกว่า “ กุฏิใหญ่ ” ฝีมือทำซึ่งปรากฏอยู่ที่คาบพระโกศนั้น งามอย่างยิ่งสมกับ ที่มีตำนานว่าเป็นของทำในรัชกาลที่ ๑ อีก ๑ องค์เรียกว่า “ กุฏิน้อย ” องค์นี้ที่ว่าไม่ได้ชำรุดสูญหาย แต่ดูทำนองลายในคาบไม่ค่อยเทียบทันเสมอกัน กับพระโกศกุฏิใหญ่ อันมีตำนานว่าทำพร้อมกัน อาจจะเป็นตัวแทนเสียแล้วก็ได้ พระโกศทั้ง ๒ องค์นี้เกียรติยศใช้ต่างกัน ทุกวันนี้ถือว่าพระโกศกุฏิใหญ่เกียรติยศ สูงกว่าพระโกศกุฏิเล็กน้อย แลพระโกศกุฏิเล็กน้อยนี้ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ได้ทรง สร้างขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีกองค์ ๑

ที่ ๔. พระโกศไม้สิบสอง มีตำนานว่าสร้างในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีกุน จุลศักราช ๑๑๖๕ (พ.ศ.๒๓๔๖) ทรงพระศพกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ครั้งนั้นหุ้มทองคำ ในบัดนี้พระโกศไม้สิบสองมี ๒ องค์ ว่าเป็นของเก่า ๑ องค์ ว่าเป็นของสร้างเติมขึ้นใหม่อีก ๑ องค์ แต่ไม่ได้ความว่าสร้างเติมขึ้นเมื่อไร และทั้ง ๒ องค์นั้น รูปทรงก็ไม่เหมือนกัน องค์หนึ่งยอดเป็นมงกุฏ อีกองค์หนึ่งยอดเดิม เป็นทรงปรกต่อแก้เป็นทรงมงกุฏ เห็นได้ว่าทำใช้ต่างคราวต่างชั้น มิได้ถ่ายอย่าง ออกจากกัน แลมิได้มีประสงค์จะใช้แทนกันหรือตั้งคู่กัน แต่หากคราวใดคราวหนึ่ง ต้องการตั้งคู่ จึงจะต่อยอดขึ้นพอให้ดูเทียบทันกันไปได้ สังเกตดูรูปทรงลวดลายทั้ง ๒ องค์ ไม่เห็นสมเป็นฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๑ ลักองค์เดียว

ที่ ๕ พระโกศทองใหญ่ สร้างในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีมะโรง จุลศักราช ๑๑๗๐ (พ.ศ.๒๓๕๑) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้รื้อทอง ที่หุ้มพระโกศกุดั่นมาทำพระโกศทองใหญ่ขึ้นไว้ สำหรับพระบรมศพของพระองค์ เมื่อทำพระโกศองค์นี้สำเร็จแล้ว โปรดให้เอาเข้าไปตั้งถวายทอดพระเนตรในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในปีนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงศรีสุนทรเทพ สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระอาลัยมาก แลจะ ใคร่ทอดพระเนตรพระโกศทองใหญ่ออกพระเมรุตั้งพระเบญจา จึงโปรดให้เชิญ พระโกศทองใหญ่ ประกอบพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงศรี - สุนทรเทพ เป็นครั้งแรก จึงเลยเป็นประเพณีในรัชกาลต่อมา ที่พระราชทานพระ โกศทองใหญ่ให้ทรงพระศพอื่นเป็นพิเศษนอกจากพระบรมศพได้ มีบัญญัติไว้ใน

ห้องพระอักษณีย์ ลงมาจนถึงรัชกาลที่ ๔ กรมพระสมมตอมรพันธุ์พบปัญชี่นั้น ได้ทรงจดต่อมามีอีกชั้นหนึ่ง แลได้จดต่อเมื่อจะพิมพ์อีก จนถึงปัจจุบันมีอย่างนี้

ในรัชกาลที่ ๑

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

ในรัชกาลที่ ๒

๒. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
๓. สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์
๔. สมเด็จพระสังฆราช (สุก เดิมเป็นสมเด็จพระญาณสังวร อยู่วัดราช - ลีธาราม) เป็นพระอาจารย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
๕. เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี
๖. เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวงศ์

ในรัชกาลที่ ๓

๗. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
๘. กรมหมื่นสุรินทรรักษ์
๙. เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษ์
๑๐. สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์
๑๑. พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ
๑๒. สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี
๑๓. สมเด็จพระศรีสุราลัย
๑๔. กรมหลวงเทพพลภักดิ์
๑๕. กรมหมื่นมัตถยาพิทักษ์
๑๖. กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

ในรัชกาลที่ ๔

๑๗. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๘. สมเด็จพระนางโสมนัส
๑๙. สมเด็จพระกรมพระปรมานุชิต

- ๒๐. กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ เมื่อชกพระศพ
- ๒๑. สมเด็จพระพระยาเดชาดิศร
- ๒๒. กรมหลวงมหิศวรินทรากรมเรศร์ เมื่อชกพระศพ
- ๒๓. สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี
- ๒๔. กรมหมื่นวิษณุวาทนิภาธร

กรมพระพิทักษ์เทเวศน์ จะพระราชทานพระโกศทองใหญ่ แต่ขัดข้องด้วยกรมพระพิทักษ์ ฯ พระรูปใหญ่โต ต้องต่อลงสี่เหลี่ยมทรงพระศพ แลสร้างพระโกศมณฑปประกอบจึงทรงพระโกศมณฑปตลอดงาน

- ๒๕. พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๒๖. กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส

ในรัชกาลที่ ๕

- ๒๗. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๒๘. กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อชกพระศพ
- ๒๙. กรมหลวงเทเวศน์วัชรินทร์ เมื่อชกพระศพ
- ๓๐. สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
- ๓๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระเทพนารีรัตน์
- ๓๒. พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์
- ๓๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์
- ๓๔. สมเด็จพระพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
- ๓๕. สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
- ๓๖. สมเด็จพระพระยาสุดาร์ตนาราชประยูร
- ๓๗. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระจักรพรรดิพงษ์
- ๓๘. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์
- ๓๙. สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ

ในรัชกาลที่ ๖

- ๔๐. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๔๑. กรมหลวงวรเสถรรฐสุดา

๔๒. พระอรรคชายาเธอ ฯ กรมขุนอรรควรรราชกัญญา
๔๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์
๔๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนสวรรคโลกลักษณวดี
๔๕. กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อชกพระศพ
๔๖. กรมพระสมมตอมรินทร์ เมื่อชกพระศพ
๔๗. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
๔๘. สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ
๔๙. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อออกพระเมรุ
๕๐. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร เมื่อออกพระเมรุ
๕๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย เมื่อออกพระเมรุ
๕๒. สมเด็จพระยาเทวะวงศโรปกการ เมื่อออกพระเมรุ
๕๓. สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงนครราชสีมา เมื่อออกพระเมรุ
๕๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เมื่อออกพระเมรุ

ในรัชกาลที่ ๗ *

๕๕. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
๕๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เมื่อออกพระเมรุ
๕๗. สมเด็จพระปิตุฉาเจ้า สุขุมลายมารศรี พระอรรคราชเทวี
๕๘. สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
๕๙. พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปฏิวรรดา เมื่อออกพระเมรุ
๖๐. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลา-นครินทร์ เมื่อออกพระเมรุ
๖๑. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศร เมื่อออกพระเมรุ

---

* บัญชีต่อไปนี จดเพิ่มเติมขึ้นใหม่

ในรัชกาลที่ ๘

๖๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอุทงเจตขัตติยนารี เมื่อออกพระเมรุ
๖๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เมื่อออกพระเมรุ
๖๔. สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

ในรัชกาลที่ ๙

๖๕. พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
๖๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อออกพระเมรุ
๖๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจ เมื่อออกพระเมรุ
๖๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร เมื่อออกพระเมรุ
๖๙. สมเด็จพระศรีสวรินทรทิวาบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
๗๐. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระราชอุปัชยาจารย์ เมื่อออกพระเมรุ

ที่ ๖. พระโกศพระองค์เจ้า* เรียกกันแต่แรกว่า โกศลังกา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริสร้างขึ้นทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ แต่ครั้งยังทรงผนวช เป็นลองสี่เหลี่ยมหุ้มผ้าขาว ยอดเป็นฉัตรระบายผ้าขาว เมื่อในรัชกาลที่ ๔ โปรด ฯ ให้ใช้ทรงพระศพพระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์ ครั้นมีพระโกศมณฑปน้อย พระโกศนี้ใช้สำหรับทรงพระศพพระองค์เจ้าวังหน้าแลพระองค์เจ้าตั้ง มาถึงในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบาราบปรปักษ์ จึงทรงคิดทำประกอบนอกขึ้น มีรูปทรงคงเดิม แปลงแต่ยอดเป็นทรงชฎาพอก ต่อมากรมหมื่นปราบปรปักษ์ทำเติมขึ้นใหม่อีกพระโกศหนึ่ง จึงมีอยู่ในเวลานี้ ๒ พระโกศด้วยกัน

---

* ปัจจุบันเรียกว่า พระโกศราชวงศ์

ที่ ๗. **พระโกศทองน้อย** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์สร้างขึ้นตามแบบอย่างพระโกศทองใหญ่ เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ปีกุน จุลศักราช ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๙๔) สำหรับทรงพระศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อผลัดพระโกศทองใหญ่ไปแต่ง ก่อนออกงานพระเมรุ เมื่อทรงพระบรมศพ หรือตั้งงานพระศพคู่กับพระโกศทองใหญ่ แล้วหุ้มทองคำ ถ้าใช้งานอื่นไม่หุ้ม กรมพระสมมตอมรพันธ์ ทรงจดคราวที่ได้หุ้มทองคำไว้มีอยู่ในท้ายบัญชีพระโกศทองใหญ่ อย่างนี้

ทรงพระโกศทองน้อยหุ้มทองคำชั่วคราว

ในรัชกาลที่ ๔

๑. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลที่ ๕

๒. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาพิเชษฐรัตน

พระโกศทองน้อยนี้ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว.ปุ้ม มาลากุล ณ อยุธยา) สร้างเมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีกองค์หนึ่ง

ที่ ๘. **พระมณฑปน้อย** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิชัยญาติสร้างขึ้นตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ สำหรับทรงพระศพ พระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อครั้งพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์ พระโกศนี้หุ้มทองคำเฉพาะงาน

ที่ ๙. **พระโกศมณฑปใหญ่** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมขุนราชสีหวิกรมคิดอย่างสร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีกุน จุลศักราช ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) เอาแบบมาแต่พระโกศมณฑปน้อย ทรงพระศพกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ก่อน ด้วยกรมพระพิทักษ์เทเวศร์พระรูปใหญ่โต พระศพลงลงพระโกศสามัญไม่ได้ ต้องทำลองสี่เหลี่ยมขึ้นโดยเฉพา จึงโปรดให้สร้างพระโกศ

มณฑปนี้สำหรับประกอบลงสีเหลี่ยม พระโกศมณฑปใหญ่นี้ต่อมาสร้างขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่จะสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่

ที่ ๑๐.โกศเกราะ สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีกุน จุลศักราช ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) สำหรับศพเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) ด้วยท่านอ้วน ศพลงลงสามัญไม้ได้ ต้องทำลงสีเหลี่ยม จึงโปรดให้ทำโกศขึ้นประกอบที่เรียกว่า “โกศเกราะ” เพราะลายสลักเป็นเกราะรัด

ที่ ๑๑.โกศราชินิกุล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมขุนราชสีหวิกรม สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีขาล จุลศักราช ๑๒๒๘ (พ.ศ. ๒๔๐๙) พระราชทานให้ประกอบศพพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ก่อนผู้อื่น

ที่ ๑๒.พระโกศทองเล็ก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมหมื่นปราบปรปักษ์ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีกุน จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสิริราชกกุฎภัณฑ์ เป็นที่แรกแล้วได้ใช้ทรงพระศพเจ้านายต่อมา มีบัญชากรมพระสมมตอมรพันธ์ทรงจดไว้ในท้ายบัญชาพระโกศทองใหญ่อย่างนี้

พระโกศทองเล็ก

- ๑.สมเด็จพระเจ้าฟ้าสิริราชกกุฎภัณฑ์
- ๒.สมเด็จพระเจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตมธำรง
- ๓.เจ้าฟ้านภภาจรจำรัสศรี
- ๔.กรมขุนสุพรรณภาควดี
- ๕.พระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชสมโภช

ที่ ๑๓.พระโกศทองรองทรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมหมื่นปราบปรปักษ์ สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ

ปีชวด รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) พระโกศองค์นี้ นับเหมือนกับ พระโกศทองใหญ่ สำหรับใช้แทนพระโกศทองน้อย เวลาที่จะต้องหุ้มทองคำ เพื่อจะไม่ให้ต้องหุ้มเข้าแล้หรือออกบ่อย ๆ นับศักดิ์เสมอพระโกศทองใหญ่

ยังมีเครื่องประดับสำหรับพระโกศอีกหลายอย่าง เช่น พระโกศทองใหญ่ มีดอกไม้เพชรเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ไหว เฟือง ดอกไม้เอว ของเหล่านี้ ประดับครบทุกอย่างแก่พระบรมศพ ถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพเจ้านาย โดยปรกติไม่มีเครื่องประดับ ถ้าพระราชทานเครื่องประดับด้วย มีเป็นชั้น ๆ กัน ชั้นต้นประดับพุ่มข้าวบิณฑ์กับเฟือง ชั้นสูงรองแต่พระบรมศพประดับ ดอกไม้เอวด้วยอีกอย่างหนึ่ง พระโกศเจ้านายก็มีเครื่องประดับยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ แลเฟือง ต่อที่ทรงบรรดาศักดิ์สูงจึงใช้เครื่องประดับ ถ้าพระราชทานให้ทรงศพ เจ้านายชั้นต่ำลงมาหรือขุนนาง ไม่ใช้เครื่องประดับ

ตำนานหีบศพบรรดาศักดิ์

นอกจากโกศต่าง ๆ ยังมีหีบหลวงสำหรับพระราชทานรองศพข้าราชการ โดยชั้นยศบรรดาศักดิ์เป็นอันดับกัน มีกำหนดศักดิ์เป็น ๓ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ “ หีบทอง ” เดิมเป็นหีบทองทีบอย่างเดียว แต่ภายหลังทำขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีก ๓ อย่าง เรียกหีบทองทรายอย่าง ๑ หีบทองเครื่องอั้งหุ่นอย่าง ๑ กับหีบทองลายก้านขดอีกอย่าง ๑ นับเสมอกันทั้ง ๔ อย่าง เป็นหีบชั้นสูงสุดรองโกศลงมา

ชั้นที่ ๒ “ หีบกุเด็น ” ของเก่ามี ๒ อย่าง เรียกว่าหีบลายทรงเข้าบิณฑ์อย่าง ๑ หีบลายมังกรอย่าง ๑ ทำเติมขึ้นใหม่เมื่อรัชกาลที่ ๔ เรียกว่าหีบกุเด็น ซึ่งควรจะมีคำต่อว่าลายเทศอีกอย่าง ๑

ชั้นที่ ๓ “ หีบเชิงชาย ” มีอย่างเดียว

ตำนานหีบทั้งปวงนี้ ไม่พบจดหมายเหตุมีแห่งใดเลย ทราบได้แต่ด้วยคำบอกเล่ากับสังเกตตัวหีบสันนิษฐานประกอบ คงได้ตำนานดังจะกล่าวต่อไปนี้เรียงตามสมัยที่สร้าง

ที่ ๑ **หีบทองทีบ** เข้าใจว่าหีบชนิดนี้มีมานานตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ แลทำให้สืบประเพณีมาจนทุกวันนี้ แต่เดี๋ยวนี้ค้นหาหีบเก่าจะดูสักใบหนึ่งก็ไม่มี มีแต่หีบทำใหม่ ๆ อยู่มากมาย เหตุด้วยหีบทองทีบเป็นหีบชั้นสูง ผู้ที่ได้รับพระราชทานไปประดับเกียรติยศย่อมล้วนแต่เป็นผู้ที่สูงศักดิ์ กอปรด้วยกำลังแลทรัพย์ บุตรหลานเห็นหีบหลวงเก่าคร่ำคร่าไม่พอแก่ใจ มีกำลังสามารถทำได้ก็ทำขึ้นแทนใหม่ เมื่อเสร็จงานศพแล้วก็มอบให้แก่เจ้าพนักงานผู้รักษาหีบหลวง สำหรับไว้ใช้สำรองราชการต่อไป เพราะนอกจากได้พระราชทานแล้วใครจะใช้หีบอย่างนั้นไม่ได้ เจ้าพนักงานได้หีบใหม่แล้วก็ทิ้งหีบเก่า ไม่คิดที่จะซ่อมแซม เลยสูญหายไปหมด หีบเก่ารูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร ถ้ามใครก็ไม่ได้ความแน่กล่าวกันแต่ว่า “ โโต ” นึกสงสัยว่า

หีบเก่าจะเป็นรูปอย่างกันสอบปากผาย หีบเดี่ยวนี้นี้เป็นรูปได้เหลี่ยม มีฝาเหลา
เกลี้ยง ปิดทองหีบ มีฐานสลักปิดทองประดับกระจก แต่ก่อนนี้มาจนกระทั่งใน
รัชกาลที่ ๔ ตอนแรก พระศพพระองค์เจ้าวังหน้าก็ยังว่าใช้หีบทองหีบ มาบัดนี้
ใช้สำหรับพระราชทานประดับเกียรติยศศพหม่อมเจ้า กับข้าราชการอันมีบรรดาศักดิ์
เป็นพระยาสามัญ แลพระซึ่งเป็นราชินิกุล หม่อมราชินิกุลกับทั้งข้าราชการอันมียศ
เป็นนายพล ทหารบก ทหารเรือ เจ้ากรมพระตำรวจ แลหัวหมื่นมหาดเล็ก

ที่ ๒ **หีบเชิงชาย** เป็นหีบรูปกันสอบ ปากผาย พื้นทาแดง ขอบสลักเป็น
ลายปิดทองประดับแววกระจก ไม่มีฝา ไม่มีฐาน ตามที่รู้จักกันว่าสร้างแต่ครั้งรัชกาล
ที่ ๑ สังกะตลวดลายประกอบทั้งรูปเห็นจริงไม่มีสงสัย ยังได้ยืนเล่าต่อกันขึ้นไปอีกว่า
หีบเชิงชาย หีบลายทรงเข้าบิณฑ์เดิมที่เป็นผนังแผงหุ้มสักหลาดสี ตรึงลายทองแผ่น
ลวดฉลุเหมือนอย่างม่านเรือทำไว้เป็นสี่กระเบาะ เวลาจะประกอบศพผูกสี่มุมหุ้มนอก
ลงใน แต่ความข้อนี้อันแท้จริงประการใดอยู่แก่ผู้กล่าว ถ้าหากว่าเป็นอย่างนั้นคงเป็น
มาแต่ครั้งกรุงธนบุรี หรือเป็นประเพณีมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่อย่างไรก็ดี ข้อที่กล่าว
เช่นนี้เป็นความงามอันสมจริงยิ่งนัก สมัยนี้ใช้หีบนี้สำหรับพระราชทานประดับศพ
ข้าราชการอันมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงเป็นขุน กับทั้งเจ้าพนักงานฝ่ายใน หีบเชิงชาย
นี้กรมหมื่นปราบปรบึกษ์ทำขึ้นใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีกใบ ๑ แต่ผิดกันกับของเก่า
ที่รูปเป็นหีบกันปากเท่ากันไม่ผาย มีฝาฐานกับมีลายดอกไม้ร่วงฉลุทองแถมลงในที่พื้น
แดงด้วย สำหรับพระราชทานไปประดับบรรดาศักดิ์ศพข้าราชการ ชั้นที่เป็นหลวงขุน
กับข้าราชการอันมียศในกรมมหาดเล็ก ชั้นหุ้มแพร แลฝ่ายทหารชั้นนายร้อย กับทั้ง
เจ้าพนักงานฝ่ายในแลภรรยาข้าราชการซึ่งได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
จุลจอมเกล้าฝ่ายใน ชั้นตติจุลจอมเกล้าแลจตุตถจุลจอมเกล้า

ที่ ๓ **หีบลายทรงเข้าบิณฑ์*** เป็นรูปกันสอบ ปากผาย สลักเป็นลาย
ทรงเข้าบิณฑ์มีขอบอย่างม่าน ดอกปิดทองฝังแววกระจก พื้นล่องชาด ฝีมือทำรุ่น
เดียวกับหีบเชิงชาย สร้างในรัชกาลที่ ๑ ด้วยกัน เข้าใจว่าทำพร้อมกันเป็นหีบคู่
สำหรับเกียรติยศชั้นกลางใบหนึ่งชั้นต่ำใบหนึ่ง แต่จะสูงต่ำเพียงไรที่ได้พระราชทาน
อยู่แต่ก่อนนั้นหาทราบไม่ ในทุกวันนี้ใช้พระราชทานประดับบรรดาศักดิ์ศพ
ข้าราชการชั้นพระ กับข้าราชการอันมียศเป็นปลัดกรมพระตำรวจแลจ่ามหาดเล็ก

ที่ ๔ **หีบลายมังกร*** ทุกวันนี้ใช้สำหรับพระราชทานประดับบรรดาศักดิ์ ศพข้าราชการชั้นพระชั้นหลวง แต่เจ้าพนักงานจำเพาะจะจัดให้แก่ศพพระหลวงที่เป็นเชื้อจีน มีขุนนางเจ้าภาษีเป็นต้นได้ใช้ นอกไปจากเดิมที่เป็นเงินบ้างก็เป็นแต่บางคราว เมื่อมีงานศพพร้อมกันมากจนหีบไม่พอจ่าย เป็นความคิดของเจ้าพนักงานจะเล่นให้เป็นกลเม็ด ด้วยสำคัญใจว่าลายมังกรเป็นลายเงินเหมาะแก่ข้าราชการที่เป็นเงินแต่ความสำคัญเช่นนั้นผิด เพราะมังกรในลายนั้นหาใช้มังกรเงินไม่ เป็นมังกรไทยสองตัวกันหน้าเข้าหากัน ตั้งอยู่ในกนกเครือเหมือนลายนักษัตรที่พระวิมานในพระราชวังบวรหรือที่หอพระมณเฑียรธรรม งามไม่มีที่เปรียบ หีบหลวงทั้งหมดไปไหนจะงามเสมอไปนี้ไม่มี ไม่มีที่สงสัยว่าจะสร้างรัชกาลไหน นอกไปจากรัชกาลที่ ๑ เพราะรูปหีบก็เป็นรูปชนิดกันสอบ ปากผาย ไม่มีฝา ไม่มีฐานสมอย่างรัชกาลที่ ๑ ลายมังกร (ไทย) ก็เป็นลายที่ถนัดทำอยู่ในรัชกาลที่ ๑ ยุคเดียว หีบใบนี้เดิมทีเห็นจะใช้เป็นเกียรติยศสูงเหนือหีบลายทรงเข้าบิณฑ์ขึ้นไป เห็นได้ที่ฝีมือทำประณีตกว่าแลปิดทองทั้งตัว พื้นก็ประดับกระจกแววก็ฝังกระจก

ที่ ๕ **หีบกุณฑ์** พูดกันว่ากรมขุนราชสีหวิกรมสร้างขึ้น โดยพระบรมราชโองการเมื่อในรัชกาลที่ ๔ สำหรับพระราชทานประดับเกียรติยศพเจ้าจอม ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานหีบหมากกาไหล่ทอง แล้วภายหลังใช้พระราชทานมหาดเล็กหุ้มแพร ผู้ซึ่งเป็นราชินิกุลด้วย เป็นหีบชนิดมีฝา มีฐานรูปไม่ผาย หัวหีบสลักเป็นลายเทศปิดทองทั้งพื้นทั้งลาย ฝังแววกระจกดูฝีมือสมควรแล้วกับที่สร้างในรัชกาลที่ ๔

ที่ ๖ **หีบทองทราย** คือหีบทองหีบนั่นเอง แต่โรยทรายเม็ดหยาบเสียก่อน แล้วจึงปิดทองทับ กรมหมื่นปราบปรักษ์สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานรองศพหม่อมทับในกรมหมื่นปราบ ฯ มารดาเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์เป็นที่แรก เมื่อเวลาสร้างขึ้นนั้นสำหรับพระราชทานประดับเกียรติยศรองจากโกศ นับว่าบรรดาศักดิ์สูงกว่าหีบทองหีบ เดียวนี้ใช้สำหรับหม่อมห้าม แลภรรยาข้าราชการ ชั้นได้รับ

---

* ๓ หีบลายทรงเข้าบิณฑ์และ ๔ หีบลายมังกร ขำรดและใช้ราชการไม่ได้ เจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ (มรว.เย็น อิศรเสนา) เมื่อครั้งเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง ในรัชกาลที่ ๗ ได้ขอพระบรมราชานุญาตทำขึ้นใหม่ เรียกว่า หีบลายก้านแย่ง ใช้แทนหีบลายทรงเข้าบิณฑ์ และหีบลายมังกร

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าฝ่ายใน * กับทั้ง
ข้าราชการฝ่ายหน้า ชั้นที่รับพระราชทานโตะทองกาทอง

ที่ ๗ **หีบทองลายเครืออังกุ่น**** แบบหีบทองที่บนั่นเอง แต่ตัวหีบ
สลักเป็นลายเครืออังกุ่น นับเป็นหีบต่อโกศเกียรติยศเสมอกันกับหีบลายก้านขด
สำหรับใช้แทนกัน กรมหมื่นปราบปรปักษ์สร้างขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ทราบว่า
พระราชทานรองศพพระยาอรรคราชนาถภักดี (หวาด บุนนาค) เป็นที่แรก ศพนั้น
ไว้ที่เมืองจันทบุรีช้านานจึงได้ฝัง เพราะฉะนั้นหีบใบนี้จึงได้เสียหายไปเสียหลายปี

ที่ ๘ **หีบทองลายก้านขด**** แบบหีบทองที่บนั่นเอง แต่ตัวหีบสลักเป็นลาย
ตั้งใจจะให้เป็นกนกก้านขด ปิดทองล้วน ทุกวันนี้ใช้เป็นหีบรองโกศ ถ้าผู้ใด
ที่มีเกียรติยศสูงไม่ได้พระราชทานโกศ ก็ได้รับพระราชทานหีบนี้ ตกอยู่ในข้าราชการ
ชั้นที่ได้รับพระราชทานพานทองเป็นพื้น

บรรดาหีบทุกอย่างตามที่กล่าวมานี้ ยังต้องมีเครื่องประกอบอีกสิ่งหนึ่ง คือ
ผ้าเยียรบับคลุมบนหลังหีบ หีบเชิงชาย หีบลายมังกร หีบลายทรงเข้าบิณฑ์
จำเป็นอยู่ที่จะต้องผ้าคลุมเพราะไม่มีฝา หีบอื่นนอกนั้นไม่จำเป็นเลยที่จะต้อง
คลุมผ้าเพราะมีฝาแล้วทำด้วยหลงกันเลย ๆ มา ศพราษฎรบางรายยังหลงกันสนุก
ยิ่งกว่านั้นอีก ต้องมีไม้ไผ่จกผูกเป็นคั่นเหมือนบันไดวางลงไว้บนหลังหีบก่อน
แล้วจึงคลุมผ้าทับ เคยมีคนสงสัยคิดไม่เห็นประโยชน์ ถามกันว่าสำหรับอะไร
เคยได้ยินมีคนแปลว่า สำหรับให้คนตายก้าวขึ้นสวรรค์ ที่แท้นั้นคือเคยทำมา
แต่ครั้งหีบยังไม่มีฝา ใช้ผ้าคลุมแทน ถ้าเป็นผ้าชุดที่หนาหนักก็ตกต้องข้าง
เลยหลุดลงไปเสียในหีบ จึงต้องผูกไม้เป็นคานพาดปากหีบรับผ้าไว้ กันไม่ให้
ตกลงไป ทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไป ศพที่เจ้าภาพมีกำลังมักใช้ดอกไม้สด
กรองปกแทนผ้า ในเวลาออกงาน

---

* ปัจจุบัน พระราชทานหีบทองลายสลัก เช่นเดียวกับฝ่ายหน้า ท.จ.

** ๗ และ ๘ ปัจจุบัน เรียกรวมว่าหีบลายทองสลัก

พระโกศ — พระลอง*

พระโกศที่ประดิษฐานพระบรมศพ — พระศพ ตลอดจนโกศที่บรรจุศพ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ หรือบรรดาผู้ที่ได้รับพระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายขึ้นไปนั้น เท่าที่เห็น ณ ที่ประดิษฐาน หรือที่ตั้งบำเพ็ญกุศลอยู่นั้น มี ๒ ชั้นคือ **ชั้นนอก** และ **ชั้นใน**

ชั้นใน เป็นโลหะทรงกระบอกผิวเกลี้ยงปากผายเอวคอดเล็กน้อย ฝาปิด ยอดแต่ไม่สูงนัก ทาสีทองหรือปิดทองตลอด

ชั้นนอก สำหรับประกอบหุ้มชั้นในไว้ให้มิดชิด ทรงกระบอกปากผาย เอวคอดยกเหลี่ยมเป็นแปดเหลี่ยมก็มี เป็นสี่เหลี่ยมคล้ายมณฑปพระไตรปิฎก ก็มี เป็นสี่เหลี่ยมเอวคอดย่อมไม้สิบสองก็มี และทรงกลมไม่มีเหลี่ยมเลยก็มี ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ ด้านนอกจำหลักลวดลายบุทองคำแท็กก็มี จำหลักเป็นลายบัว กลีบขนุนซ้อนลงรักปิดทองแก้วก็มี เป็นลายกระหนกฝั่งมุกก็มีฝาแหลมสูงขึ้นไป เหมือนยอดมงกุฎที่เรียกกันว่ายอดทรงมงกุฎบ้างยอดตั้งยอด มณฑปบ้าง ยอดตั้งปราสาทบ้าง มีพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดบ้าง มีเฟื้องห้อย รอบฝาบ้างไม่มีบ้าง แล้วแต่ชนิดของโกศ ถ้าป็นโกศเจ้านายส่วนมากประดับพุ่ม เฟื้องทั้งนั้น ฐานที่รองรับทำคล้ายแบบฐานสิงห์ หรือฐานบัว เชิงฐานผายออก ทำให้ส่วนล่างสุดกว้างเสมอปากที่ผายออก และโดยเฉพาะองค์ที่หุ้มทองคำมี ดอกไม้เพชรเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ มีดอกไม้ไหวที่ทำด้วยเงินประดับรัตนชาติแทรก ระหว่างบัวกระจังบนฝา และมีดอกไม้เอวทั้งหมดทำด้วยเงินประดับรัตนชาติขาว เช่นเดียวกัน

ดังอธิบายย่อ ๆ พอเห็นเค้า ก็คงจะทำให้เกิดภาพพจน์บ้างว่า ชั้นนอกนั้น งามวิจิตรกว่าชั้นในมากนัก แต่ชื่อที่เรียกกลับกันมาสับสน บางสมัยก็เรียกชั้นนอก ว่าพระโกศ ชั้นในว่าพระลอง บางสมัยก็เรียกชั้นนอกว่าพระลอง ชั้นในว่าพระโกศ แม้ความในหนังสือเล่มที่ท่านถืออยู่นี้ ก็เรียกกลับไปกลับมาถึง ๓ คราว

---

*ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์ , พระโกศ — พระลอง , ในหมายเหตุท้ายเล่มจากหนังสืองาน พระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ , กรมศิลปากร , อมรินทร์ การพิมพ์ , กรุงเทพฯ , พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๔๑๓ - ๔๑๖

เรื่องการพระบรมศพในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ไม่ปรากฏรายละเอียด ในพระราชพงศาวดารแต่อย่างใด มาปรากฏเรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพที่พอจะให้ทราบพิธีการโดยสังเขปบ้าง ก็คราวพระเมรุมาศสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ แต่ไม่ละเอียดพอที่จะให้ทราบได้ว่า ที่ท่านเรียกพระบรมโกศหรือพระโกศนั้น คือชั้นนอกหรือชั้นใน เพราะเรียกรวม ๆ กันไป เช่นความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่กล่าวถึงดารเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สู่กรุงศรีอยุธยามีความว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระเพทราชา) ก็อัญเชิญพระบรมโกษฐลงสู่เรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัย อันอำไพด้วยเศวตมยุรฉัตร บังรวีร บังแทรกไสว แห่แหนไปโดยลำดับชลมารควิถี ฯลฯ ” และในตอนถวายพระเพลิงพระบรมศพ มีความว่า “ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้อัญเชิญพระบรมโกษฐลงจากพระมหาปราสาทที่นั้งสุริยามรินทร์ ประดิษฐานเหนือบุษบพระมหาพิชัยราชรถ อันอลังการด้วยสุวรรณวิจิตรต่าง ๆ สรรพด้วยเศวตฉัตร บวรฉัตรชนิดพระอภิรมชুমสายพรายพรรณ บังสุริยันบังแทรกสลอน พลแต่รงอน แตรฝรั่งอุโฆษสังข์นี้สนับบันลือด้วยศัพท์สำเนียงเสียงดุริยางค์ดนตรี ปี่กลอลขณะประโคมครั้นครั้นก็ก๊กองกาหลนถนาค และรถสมเด็จพระสังฆราชสำแดงพระอภิธรรม และรถไปรยข้าวตอกดกไม้ รถโยง รถท่อนจันทร์ และรูปนาคาสัตว์จตุบาททวิบาททั้งหลายหลังมีสังเค็ดใส่ไตรจีวรเป็นคู่ ๆ แห่ดมโหฬาราติเรกพันลึก อทิกด้วยพลแก่แหนแน่นนับเป็นชนิด โดยกระบวนซ้ายขวาหน้าหลัง ฝรั่งพร้อมด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขลูกขุนข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลาย ล้วนแต่งกายนุ่งผ้าขาวทอขาวกรวยเชิง ใส่ลอมพอกเสื้อครุยแหวดล้อมพระพิชัยราชรถ และตามไปเบื้องหลังเป็นอันมาก ตามอย่างราชประเพณีมาแต่ก่อน จึงขยายพยุหยาตราไปโดยรัถยาราชวัตรอันรายรื่นเรียทรายสะอาดตา ฯ ถึงพระเมรุมาศจึงเชิญพระบรมโกษฐประดิษฐานในพระเมรุทอง ”

จากข้อความดังกล่าวไม่ปรากฏคำว่า พระลอง มีแต่คำว่าพระบรมโกษฐ์ ซึ่งน่าจะตีความว่า ท่านหมายรวมกันทั้งชั้นนอกชั้นใน ไม่มีการเรียกแยกให้เห็นพอจะถือเป็นบรรทัดฐานได้ แต่ที่มาทราบกันโดยแจ่มชัดว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกองค์ที่อยู่ในชั้นใน ซึ่งเป็นโลหะผิวเกลี้ยงที่ทรงพระบรมศพว่า “ พระโกศ ”

และเรียกองค์ที่ประกอบชั้นนอก ที่แลดูงดงามนั้นว่า “ พระลอง ” เมื่อพบต้นฉบับเดิมเรื่อง “ กฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า ฯ ” ที่บันทึกไว้แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธ์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งราชเลขาการอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ท่านได้พบต้นฉบับจดหมายเหตุดังกล่าวในห้องอาลักษณ์ มีเรื่องเกี่ยวกับการพระบรมศพเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระอัครมเหสีฝ่ายซ้ายในสมเด็จพระเพทราชา จึงได้ทรงนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเมื่อทรงแล้วก็ตรัสว่าเป็นหนังสือให้ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมครั้งกรุงเก่าดีมาก จึงพระราชทานให้ผู้โดยเสด็จในการศึกษาโบราณคดีด้วยกันอ่าน ต่อมาได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกภายใต้ชื่อเรื่องว่า “ สมเด็จพระบรมศพ ” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ และพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ อีก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ และ พ.ศ. ๒๕๐๙ ในจดหมายเหตุ ดังกล่าวปรากฏความตอนหนึ่งว่า “ พระยาราชาโกษา ชาวพระมลา จึงเชิญพระลองออกจากพระบรมโกศแล้ว ชาวที่ ชาวพระมลาจึงเชิญพระเสลี่ยงเงินเข้ารับสมเด็จพระบรมศพไปในพระเมรุแล้ว เวียนนอกเสาแฝดสามรอบแล้ว จึงเชิญสมเด็จพระบรมศพขึ้นตั้งเหนือพระเบญจาแล้วเชิญพระลองประทับเข้าไว้ ”

แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เท่าที่มีหลักฐานปรากฏ ไม่ว่าจะในพระราชพงศาวดารหรือเอกสารอันเกี่ยวกับการพระบรมศพ พระศพ เช่น หมายกำหนดการ ตลอดจนในหนังสือ “ ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์ ” ซึ่งพระบรมวงศ์ผู้ปรากฏพระนามว่าเป็นผู้ทรงรอบรู้ทั้งในทางศิลปะ ทางโบราณคดี และทางขนบธรรมเนียมราชประเพณี ถึง ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธ์ ทรงช่วยกันเรียบเรียงไว้ บ่งบอกว่าการเรียกพระโกศทรงพระบรมศพ พระศพ และศพผู้มีบรรดาศักดิ์สูง ตรงข้ามกับที่เรียกอยู่ในเรื่อง “ สมเด็จพระบรมศพ ” คือเรียกชั้นในที่ทรงพระบรมศพ พระศพ ว่า “ พระลอง ” เรียกที่ประกอบชั้นนอกที่แกะสลักบุทอง หรือลงรักปิดทึบอย่างทองแกมแว ทองล่วนว่า “ พระโกศ ” ดังจะขอยกข้อความในหนังสือ “ ตำนานพระโกศ ” มาเป็นข้อความอ้างอิง คือท่านเขียนไว้ว่า “ ยังมีเครื่องประกอบสำหรับพระโกศอีกหลายอย่าง เช่น พระโกศทองใหญ่ มีดอกไม้เพชร เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ไหว เฟืองดอกไม้เอว ของเหล่านี้

ระดับทุกอย่างแก่พระบรมศพ ถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพเจ้านายโดยปกติ ไม่มีเครื่องประดับ ” เครื่องประดับเหล่านี้ประดับได้แต่องค์ที่ประกอบชั้นนอก เท่านั้น ดังนั้นที่ท่านเรียกเครื่องประดับเหล่านี้ว่า ประดับพระโกศทองใหญ่ คำว่า “ พระโกศ ” ท่านจึงหมายถึง องค์ที่ประกอบข้างนอกแน่นอน ส่วนความอีกตอนหนึ่งชัดเจนกว่าที่กล่าวแล้ว คือ ท่านเขียนอธิบายตำนานการสร้าง โศกเคราะห์ไว้ว่า “ โศกเคราะห์ ” สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีกุน จุลศักราช ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) สำหรับศพเจ้าพระยานิกรบดินทร (โต กัลยาณมิตร) ด้วยท่านอ้วน ศพลงลงสามัญไม้ได้ต้องทำลงสี่เหลี่ยม จึงโปรดให้ทำโกศขึ้น ประกอบที่เรียกว่า “ โศกเคราะห์ ” เพราะลายสลักเป็นเคราะห์รัด ”

ส่วนในหมายกำหนดการพระบรมศพก็ดี พระศพก็ดี ระบุแจ้งชัดว่าแต่ต้น ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงกาลที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติเป็นเวลา ๑๕๐ กว่าปี ท่านถือคำว่า “ พระโกศ ” หมายถึงองค์ที่ประกอบ ภายนอก ส่วนองค์ที่อยู่ภายใน คือ “ พระลอง ” ที่เป็นเช่นนี้จึงน่าจะเข้าใจว่า เป็นการเรียกตามธรรมเนียมของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งบัญญัติโดยพระมหากษัตริย์ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยหมายกำหนดการทุกฉบับดังกล่าวนี้เป็น พระบรมราชโองการทั้งสิ้น แม้ท่านจะพบการเรียกเป็นอย่างอื่น ในเรื่องสมเด็จพระบรมศพก็ไม่ทรงเปลี่ยนธรรมเนียมการเรียกของสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ให้เห็น ไปตามสมัยกรุงศรีอยุธยา

แต่ครั้งต่อมาในสมัยประชาธิปไตย เมื่อพระยาเทวาธิราช เป็นสมุหพระราช พิธี มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการพระราชพิธีในพระราชสำนัก คงจะได้ เห็นหนังสือเรื่องสมเด็จพระบรมศพ จึงหวนกลับไปเรียกตามจดหมายเหตุนั้น โดย ในชั้นแรกเขียนเป็นคำอธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง “ ราชูปโภค และพระราชฐาน ” ว่า “ พระมหากษัตริย์ไทยถ้าเสด็จสวรรคตหาพระองค์ไม่แล้ว พระบรมศพทรงพระ โภชประดิษฐานบนพระมหาปราสาท พระโขนงสำหรับทรงพระบรมศพนี้ ชั้นใน คือ พระโขนงทำด้วยเงิน และ พระลองที่ประกอบชั้นนอกพระโกศ เรียกว่า พระลองทอง ใหญ่ ” นอกจากในหนังสือดังกล่าว ในหมายกำหนดการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าก็กลับเรียก ตรงข้าม กับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุค ๑๕๐ ปีแรก คือ กลับไปเรียกอย่างที่ปรากฏใน จดหมายเหตุครั้งกรุงศรีอยุธยา เรื่อง “ สมเด็จพระบรมศพ ” ตามความเห็น

ของพระยาเทวาริราชทั้งสิ้น ยิ่งกว่านั้นในสารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งข้าราชการผู้ใหญ่ที่เคยทำงานร่วมกับพระยาเทวาริราช มากี่เขียนคำอธิบายเป็นแนวเดียวกับที่พระยาเทวาริราชเขียนอธิบายไว้ ในเรื่อง “ ราชูปโภค ” ด้วยคำว่า พระโกศ - พระลอง จึงเป็นคำใช้กลับกันไปกลับกันมา ถึง ๓ สมัย ดังอธิบายมาข้างต้น

อนึ่งคำว่า “ โกศ ” ก็เขียนตัวสะกดต่างกันเป็นหลายอย่างด้วย ในจดหมายเหตุเรื่องสมเด็จพระบรมศพ ใช้ตัว “ ศ ” สะกด ในพระราชพงศาวดารที่เขียนครั้งต้นยุคกรุงรัตนโกสินทร์ใช้ตัว “ ษฐ ” สะกด ในเรื่อง “ ราชูปโภค ” ของพระยาเทวาริราช ใช้ตัว “ ษ ” สะกด พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานท่านให้ใช้ได้ทั้ง “ โกษ ” และ “ โกศ ” แต่คำแรกท่านว่าเป็นคำโบราณ ส่วน “ โกษฐ ” นั้นเลิกใช้ แต่ถ้าหากเห็นในหนังสือเก่าก็โปรดเข้าใจว่าเป็นคำที่มีความหมายเช่นเดียวกัน

หมายเหตุ : รายละเอียดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์เทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพมีอยู่ในเรื่อง “ รวมเรื่องและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับราชสำนัก ”